

Тема №4

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

План

1. Зміст та значення економічного потенціалу
2. Природно-ресурсний потенціал України
3. Людський потенціал економічного розвитку
4. Науково-технологічні та інформаційні чинники економічного розвитку
5. Фінансовий потенціал

1. Зміст та значення економічного потенціалу

Економічний потенціал – це сукупність передумов, факторів та засобів, здатних забезпечити економічне зростання та підвищення на цій основі рівня і якості життя населення.

Економічний потенціал містить природні, економічні та соціальні складові та передбачає збалансоване використання всіх ресурсів.

Потенціал національної економіки формується у взаємодії двох груп факторів, що його визначають:

- *традиційно економічні фактори* (природно-ресурсний, людський, виробничий потенціал, стан ринкового середовища, система управління економікою тощо), які містяться в офіційній статистиці.
- *неекономічні*, такі як рівень довіри населення до процесів економічного розвитку, ступінь впевненості у власних діях та можливостях, рівень актуалізації «економічного інтересу» тощо.

Зміст та значення економічного потенціалу

Основними складовими економічного потенціалу країни є: природно-ресурсний потенціал, людський потенціал, фінансовий потенціал, науково-технологічний та інформаційний потенціали.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) – це сукупність природних умов і ресурсів, які впливають на економічну діяльність та можуть бути використані у процесі виробництва економічних благ.

У складі ПРП потрібно виділяти екологічний потенціал, оскільки екологічна ситуація в країні визначає можливості розвитку і розміщення продуктивних сил та рівень сприятливості території для проживання та життєдіяльності людей.

Геополітичний потенціал країни визначається її географічним, природним, соціально-економічним положенням, спроможністю реалізувати статус країни як геополітичного центру на перетині осей Схід - Захід, Північ - Південь.

Роль та значення ПРП:

- Поперше, посилює свою актуальність економічний закон обмеженості ресурсів та об'єктивної необхідності ефективного використання їх.
- По-друге, відбувається розширення ресурсної бази економічного розвитку за рахунок нових, штучних матеріалів, зокрема, генетично-модифікованих, клонованих рослинних та тваринних організмів тощо.

Зміст та значення економічного потенціалу

Трудовий потенціал – це сукупна чисельність громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психологічні особливості, освітній, фаховий та інтелектуальний рівні, соціально-етнічний менталітет) здатні та мають намір проводити трудову діяльність.

Перехід України до інформаційного суспільства зумовлює зростання ролі людського потенціалу як головного ресурсу, мети і критерію соціально-економічного розвитку.

Людський потенціал – це сукупні здібності та уміння індивідів (вроджені, набуті або ж втрачені) до інтелектуальної, творчої, розумової, економічної, культурної діяльності з метою індивідуального та суспільного розвитку.

Людський потенціал стає базисом побудови інноваційної економіки та створення новітніх факторів виробництва – знань та інформації. Ефективне використання людського потенціалу, особливо творчих здібностей людини, дозволяє якісно покращувати процес виробництва товарів та послуг, підвищувати рівень конкурентоспроможності національної економіки та покращувати умови життя населення.

Зміст та значення економічного потенціалу

Науково-технологічний потенціал – це сукупна можливість економіки генерувати об'єктивні знання, що результуються у кількісних та якісних характеристиках винаходів та нововведень, які безпосередньо пов'язані із створенням нової техніки і технології, використанням предметів праці, нових джерел енергій, розробкою нових науково-технічних проєктів і програм.

Науково-технологічний потенціал, що визначає здатність економіки до інноваційної діяльності, є панівним чинником формування конкурентоспроможності країни, адже саме інновації дозволяють створити стратегічні переваги у найбільш конкурентних сферах.

Інформаційний потенціал – це сукупність обсягів інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій для створення власних і збирання, накопичення, обробки і використання різноманітних форм інформації для задоволення відповідних потреб суспільства.

Здатність акумулювати та ефективно використовувати інформацію грає важливу роль у сучасних міжнародних відносинах. Високорозвинені країни намагаються сконцентрувати всі наявні інформаційні ресурси у своїх руках, що призводить до нерівномірного розподілу інформації та можливостями доступу до неї у розвинених країнах і у країнах, що розвиваються.

Зміст та значення економічного потенціалу

Фінансовий потенціал країни – це сукупність грошових фондів підприємств, громадян, держави.

Він включає як наявні фінансові ресурси суб'єктів господарювання, домогосподарств та кошти бюджетів, так і резерви, що не використовуються в даний період, але можуть бути залучені до суспільного виробництва за певних умов.

Економічний потенціал країни потребує гармонійного та збалансованого використання природних, людських, наукових, інформаційних та фінансових ресурсів держави, що дозволить забезпечити стабільний економічний розвиток, посилити рівень національної конкурентоспроможності та сприяти ефективній інтеграції до світового господарства.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Роль та значення економічного потенціалу України у побудові конкурентноспроможної моделі економіки.
2. У чому полягає сутність та роль економічного потенціалу України?
3. Назвіть основні складові економічного потенціалу.

2. Природно-ресурсний потенціал України

Україна має значний природно-ресурсний потенціал і сприятливі кліматичні умови для проживання та господарської діяльності населення на всій території держави.

- *Головними складовими природно-ресурсного потенціалу нашої держави є земельні, мінерально-сировинні та рекреаційні ресурси. Крім того, важливе економічне та екологічне значення мають водні, лісові та інші види ресурсів.*
- **Найбільшим природним багатством України є земельні ресурси.** Земельний фонд України характеризується високими біопродуктивними властивостями. Масиви українських чорноземних ґрунтів складають значну частину світових ресурсів загалом. На початок 2009 р. земельний фонд України становив 60,3 тис. га, з яких 42,9 тис. га – сільськогосподарські угіддя.
- Водночас незбалансована сільськогосподарська діяльність, зокрема надзвичайно високий рівень розораності земель, використання недосконалих технологій, негативний вплив промисловості та транспорту, забруднення радіонуклідами внаслідок Чорнобильської катастрофи формують стійку тенденцію деградації земельних ресурсів.

Природно-ресурсний потенціал України

- Мінерально-сировинна база України включає близько 20010 родовищ і проявів 113 корисних копалин, з яких близько 8 тис. родовищ із 97 видами мінеральної сировини, що мають промислове значення.
- Україна посідає провідні місця за запасами титану, цирконію, урану, літію, графіту, каоліну, вогнетривких глин, сірки, калійних солей, декоративного каменю тощо. Водночас недостатніми є власні запаси і видобуток нафти та газу, які забезпечують потреби економіки відповідно на 10% і 20%.
- В Україні видобувається близько 5% світового обсягу мінерально-сировинних ресурсів, гірничовидобувна промисловість щороку випускає продукції на 25-28 млрд. дол. США (за світовими цінами).
- Запаси паливних ресурсів характеризуються різким переважанням у їхній структурі твердих видів палива: кам'яного вугілля, горючих сланців і торфу та дефіцитом рідких і газоподібних вуглеводів. Вугілля видобувається у трьох вугільних басейнах у Донецькому, Львівсько-Волинському (кам'яне вугілля) і Дніпровському буровугільному.

Природно-ресурсний потенціал України

- За запасами водних ресурсів у розрахунку на одиницю площу й на одного жителя Україна посідає одне з останніх місць в Європі, до того ж водні ресурси розподілені по території дуже нерівномірно.

Найкраще забезпечені водою Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області, найгірше – південні області України. На півдні та сході країни проблеми водопостачання вирішуються за рахунок використання транзитного стоку, але це вимагає величезних коштів на будівництво каналів і водогонів, попередню очистку та перекидання води.

- Україна належить до малолісних та лісодефіцитних країн. Площа лісів на її території становить 10,8 млн. га, у т.ч. землі, вкриті лісовою рослинністю - 9,4 млн. га із загальним запасом деревини 1,74 млрд. куб. м.

Найбільші лісові масиви сконцентровані у Поліссі (Житомирська, Рівненська, Київська, Чернігівська, Волинська області) та Українських Карпатах (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Вкрай недостатня площа лісових угідь у Миколаївській, Запорізькій, Херсонській, Дніпропетровській, Одеській, Кіровоградській, Донецькій та Полтавських областях.

Природно-ресурсний потенціал України

- Україна має значні можливості для динамічного розвитку туристичної та рекреаційної галузі, розширення міжнародного співробітництва в цій сфері, надання туристично-рекреаційних послуг.

Наявність значної кількості історико-культурних об'єктів є основою для розвитку міжнародного туризму. Однак наявний потенціал реалізується недостатньо, відсутня повноцінна державна політика розвитку вітчизняного туризму, підвищення його економічної ефективності та пізнавальної цінності.

- Важливою складовою природно-ресурсного потенціалу національної економіки є геополітичний ресурс.

З 25 регіонів України більшість мають сухопутний кордон із сусідніми країнами. Географічне розташування України обумовило проходження її територією великої кількості транзитних потоків та наявність розвиненої транспортної інфраструктури.

Природно-ресурсний потенціал України

Отже, для забезпечення раціонального та ощадливого використання природних ресурсів, перетворення природно-ресурсного потенціалу на дієвий чинник розвитку країни необхідно:

- провести інвентаризацію та оцінювання природних ресурсів з точки зору нинішнього та перспективного використання;
- вивести з експлуатації чи створити належний рівень безпеки, особливо екологічно небезпечних об'єктів;
- стимулювати запровадження екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій;
- запровадити жорсткі економічні важелі щодо зменшення негативного впливу виробничих об'єктів на забруднення навколишнього середовища;
- сприяти розвитку рекреаційно-оздоровчої та туристичної інфраструктур, відновленню пам'яток історико-культурного значення тощо.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал України, ефективність його використання.
2. Чи є визначальним фактором сталого економічного зростання у сучасному світі наявність потужного природно-господарського потенціалу?
Охарактеризуйте стан розвитку пріоритетних галузей економіки України?
3. В чому полягає значення геополітичного ресурсу для розвитку економіки?
4. Здійсніть аналіз екологічної ситуації в Україні.
5. Які основні напрями забезпечення раціонального та ощадливого використання природних ресурсів в Україні?

3. Людський потенціал економічного розвитку

Людський потенціал є основним стратегічним ресурсом і головним чинником економічного зростання сучасної України та її регіонів.

На сучасному етапі розвитку національної економіки Україна значно поступається за рівнем розвитку людського капіталу розвиненим країнам.

Це проявляється, перш за все, у низькій якості життя населення.

Так, за індексом якості життя Україна у 2010 році посіла 73 місце серед 192 держав світу, що відповідає рівню якості життя таких країн, як Парагвай, Македонія, Тайвань, Болівія, Намібія.

Низьким залишається рівень розвитку охорони здоров'я, існують невирішені проблеми у сфері захисту навколишнього середовища та дотримання прав та свобод громадян, що негативно впливає на якість життя населення.

Людський потенціал економічного розвитку

Основною проблемою розвитку людського потенціалу в Україні є:

- масштабна депопуляція населення з погіршенням якісних характеристик людського потенціалу;
- крім того, щорічно національна економіка зазнає значних міграційних втрат населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня;
- процес старіння робочої сили – частка осіб старшого віку (45 років і старших) у складі населення поступово зростає;
- негативним залишається показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні (чоловіки – 62,5 роки, жінки – 74 роки) та стан здоров'я населення (близько двох третин населення хворіють впродовж 12 місяців);
- падіння показників шлюбності та різке збільшення частки позашлюбних народжень, особливо у сільській місцевості, що пов'язано з низьким рівнем розвитку людського потенціалу та призводить до негативних соціально-економічних наслідків.

Людський потенціал економічного розвитку

Важливим індикатором рівня життя населення та розвитку людського потенціалу вважається стан сфери зайнятості в країні.

На 01.07.2010 р. рівень зареєстрованого безробіття в Україні становив 9,8%. В Україні спостерігається тенденція знецінення людського потенціалу, що стає одним із головних чинників різкого зниження продуктивності праці та виїзду економічно активного населення закордон.

Отже, Україна поступово втрачає національний інтелектуальний потенціал, сьогодні рівень професійно-освітньої підготовки української робочої сили поступається відповідним показникам більшості країн Європи.

З метою поліпшення такої ситуації необхідно проводити послідовну та комплексну державну політику розвитку людського потенціалу.

Зокрема, зусилля органів влади мають бути спрямовані на створення належних умов для повноцінного відтворення робочої сили, її професійно-інтелектуального розвитку, необхідно впровадити ефективну систему стимулів до праці, у т.ч. через матеріальне заохочення, забезпечити безпечні умови праці і життя, а також реалізацію соціальних гарантій зайнятого і незайнятого населення в умовах формування конкурентоспроможної моделі економіки.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Якісні трудові ресурси як запорука успіху у світовому просторі.
2. Проаналізуйте стан розвитку людського потенціалу України.
3. Які тенденції притаманні українському ринку праці на сучасному етапі?
4. Назвіть переваги та недоліки міграційних процесів в Україні.

4. Науково-технологічні та інформаційні чинники економічного розвитку

Економічне зростання України та підвищення рівня національної конкурентоспроможності можливе лише при переході на інноваційну модель розвитку, в якій головну роль відіграють наукові надбання та їх технологічне застосування.

Інноваційна модель економічного зростання передбачає реалізацію передусім базових інновацій, здатних надати можливість країні чи регіону посісти лідируючі позиції в певному секторі світового ринку і залучити необхідні ресурси для виробництва товарів та послуг.

Українська економіка за період суспільної трансформації значною мірою втратила інноваційні передумови зростання.

Сьогодні понад 90% продукції, яка виробляється в Україні, не має сучасного науково-технічного забезпечення, що позначається на конкурентоспроможності і рентабельності більшості вітчизняних товарів.

Фінансовий стан більшості виробництв не дозволяє їм впроваджувати нові технології, утримувати висококваліфікованих фахівців. За експертними оцінками, через недовикористання сучасних досягнень науки і технології у виробництві Україна втрачає щорічно 10 млрд. доларів США.

Науково-технологічні та інформаційні чинники економічного розвитку

Найбільш активна інноваційна діяльність здійснюється в Україні на підприємствах обробної промисловості, зокрема, на підприємствах з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (33,3% загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23,3%), хімічної та нафтохімічної промисловості (21,6%), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (15,0%).

Головними перешкодами на шляху розгортання інноваційних процесів в національній економіці є такі:

- відсутність стратегії розвитку національної інноваційної системи та незначні обсяги фінансування програм.
- обмежене фінансування науки та використання інновацій у виробництві.
- низька зацікавленість українського бізнесу в наукових розробках, відсутність власних коштів.

Науково-технологічні та інформаційні чинники економічного розвитку

При незадовільній ситуації щодо продукування інновацій Україна демонструє високі показники за рівнем професійної підготовки наукових кадрів.

Проте, низький рівень заробітної плати науковців спричинює відтік з країни молодих талановитих вчених до розвинених країн світу (Німеччини, США, Великобританії, Австрії), де діють спеціальні програми залучення перспективних вчених із Східної Європи, в тому числі і з України.

Таким чином, Україна поступово втрачає головну конкурентну перевагу у сучасному світі – висококваліфіковані людські ресурси.

Інформаційний потенціал країни відіграє важливу роль при побудові інноваційно спрямованої та конкурентоспроможної моделі економіки.

На сьогоднішній день за рівнем комп'ютеризації Україна суттєво поступається високорозвинутим країнам світу.

Для подолання критичних відставань України від високорозвинених країн світу та побудови сучасної моделі економіки пріоритетом державної політики має стати розвиток національної інноваційної системи.

Науково-технологічні та інформаційні чинники економічного розвитку

Серед основних напрямів інноваційної політики держави можна виділити такі:

- розроблення національної стратегії побудови інноваційної моделі економіки, яка б базувалася на реальних показниках економічного потенціалу країни та передбачала чіткий перелік заходів, які необхідно здійснити, їх джерела фінансування та процедуру моніторингу досягнутих результатів;
- визначення пріоритетних галузей технологічного прориву з метою налагодження виробництва продуктів, конкурентоспроможних як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках;
- створення сприятливих інституційних умов для новаторів та підприємців;
- залучення прямих іноземних інвестицій у середньо- та високотехнологічні види діяльності, енергозбереження;
- розвиток науково-технологічного співробітництва з іншими країнами у створенні висококонкурентних продуктів (авіаційно-космічні технології, нанотехнології, біотехнології, комп'ютерне програмування тощо);
- проведення конкурсів щодо державного фінансування високотехнологічних проектів;
- інтеграція наукових, промислових та фінансових структур і створення на їх основі наукомістких корпорацій, які об'єднували б науково-конструкторські та виробничі підприємства із однорідною діяльністю;
- підтримка участі українських науковців у інноваційних програмах ЄС, США, Китаю та інших країн, що інтенсифікували свій розвиток за рахунок інноваційної складової тощо.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Науково-технічний потенціал України та можливості створення інноваційної моделі економіки.
2. У яких міжнародних програмах бере участь Україна?
3. Дайте визначення науково-технічного потенціалу країни.
4. Проаналізуйте стан розвитку інноваційної діяльності в Україні.
5. Чи відповідає потребам економіки сучасний науково-кадровий потенціал України.
6. Назвіть основні напрями інноваційної політики в Україні.

5. Фінансовий потенціал

Фінансовий потенціал України включає фінансові ресурси суб'єктів господарювання, домогосподарств та кошти державного та місцевих бюджетів.

Вагому частину фінансового потенціалу країни складають кошти державного та місцевих бюджетів, які спрямовуються на виконання соціально-економічних функцій держави у регіонах України.

Бюджет – це система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями та населенням, з іншого, з метою формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб.

Іншими словами, це щорічний баланс надходжень і видатків, який розробляють державні органи для активного впливу на економічний процес та підвищення його ефективності.

Кошти державного та місцевих бюджетів спрямовуються на фінансове забезпечення органів державного управління, оборони, виконання соціальних гарантій держави, охорону навколишнього середовища тощо.

Фінансовий потенціал

Найбільшу питому вагу у загальному обсязі видатків бюджетів усіх рівнів в Україні становлять поточні видатки (оплата праці працівників бюджетних установ та нарахування, медикаменти, продукти харчування, оплата комунальних послуг та енергоносіїв, поточні трансферти населенню) – більше 80%. При цьому на капітальні видатки, що сприяють економічному зростанню держави, припадає менше 20%.

Крім того, кошти, що спрямовуються на придбання основного капіталу та реалізацію інвестиційних проектів, використовуються досить часто неефективно та несистемно.

Це проявляється, передусім, у наявності великої кількості різноманітних інвестиційних програм, що призводить до значної розпорошеності бюджетних коштів.

Як наслідок, збільшується кількість довгобудів в країні, багато соціально-економічних реформ носять половинчастий характер, оскільки вимагають стабільного фінансування протягом декількох бюджетних періодів, що досить важко гарантувати при наявному бюджетному періоді (один рік).

Фінансовий потенціал

Іншою складовою фінансового потенціалу країни є фінанси населення, або домогосподарств.

Це грошові фонди, які утворюються у жителів країни з надходжень, отриманих від трудової, господарської та іншої діяльності і які спрямовуються на примноження їх власності та підвищення добробуту.

Вони виражають сукупність грошових відносин, що виникають навколо акумуляції й використання заощаджень, страхових та пенсійних фондів для потреб нагромадження й розвитку соціальної інфраструктури.

Фінансові ресурси підприємств – також важлива складова фінансових ресурсів країни.

Фінансовими ресурсами підприємств є сума коштів, що перебуває в їх розпорядженні, спрямовується в основні та оборотні засоби підприємств та забезпечує їх виробничо-господарську діяльність.

Визначальну роль у формуванні фінансових ресурсів підприємств відіграють власні кошти, котрі покривають значну частину витрат, а також можуть слугувати забезпеченням отриманих кредитів. Бюджетні асигнування і надходження з цільових та централізованих фондів виконують допоміжну роль, а збалансування потреб у фінансових ресурсах здійснюється за допомогою кредиту.

Фінансовий потенціал

Окремим напрямком сприяння нарощуванню фінансових ресурсів підприємств є надання податкових пільг.

На сучасному етапі в Україні податкові пільги класифікуються так:

- зниження податкових ставок в окремих галузях економіки і видах діяльності;
- звільнення від оподаткування окремих категорій підприємств;
- звільнення від сплати податків з окремих видів господарських операцій.

Разом з тим, необгрунтоване та непрозоре надання податкових пільг суб'єктам підприємницької діяльності не тільки зменшує надходження до бюджетів всіх рівнів, але й сприяє «тінізації» економіки, зростанню корумпованості тощо.

Наявність потужного фінансового потенціалу є необхідною передумовою економічного зростання держави.

Процес формування фінансових ресурсів національної економіки залежить від консолідованої роботи усіх суб'єктів господарювання, державних органів та населення.

Тому одним із стратегічних завдань країни має бути реформування бюджетної та податкової системи, що дозволить ефективно використовувати кошти, які спрямовуються на реалізацію інвестиційних проектів та програм.

Прокоментуйте ці проблеми та дайте відповіді на питання:

1. Шляхи реформування системи міжбюджетних відносин з метою підвищення фінансового потенціалу регіонів.
2. Проаналізуйте динаміку та структуру інвестицій в галузі економіки.
3. Чи ефективно Україна використовує наявний транзитний потенціал?
4. Що є складовими фінансового потенціалу національної економіки?
5. Яку роль відіграють кошти місцевих бюджетів для забезпечення сталого економічного розвитку?
6. Виділіть потенційні напрями нарощування фінансових ресурсів підприємств.